

LES MÚLTIPLES LECTURES DE «TRISTOS TRÒPICS»

Vincent DEBAENE

Professor a la Universitat de Colúmbia, autor del prefaci del volum d'«Obres» de Claude Lévi-Strauss a «La Pléiade», 2008.

TRISTOS TRÒPICS, publicat l'any 1955, és sense cap mena de dubte, el llibre més llegit de Claude Lévi-Strauss. Tot i que és difícil fer-se una idea de la xifra de vendes en un període tan llarg i en tants països (sens dubte, diversos centenars de milers d'exemplars), se sap tanmateix que l'any 2006 l'obra havia estat traduïda a 26 idiomes. Ocupa un lloc singular en la producció i en la carrera de C. Lévi-Strauss: TRISTOS TRÒPICS és el text més literari, el menys científic, d'un autor els treballs del qual són, per la resta, extremadament exigents i difícils. Paradoxalment, és el llibre que li va aportar el reconeixement acadèmic que no havia pogut aconseguir fins aleshores. C. Lévi-Strauss havia fracassat dos cops en l'intent d'accedir al Collège de France, l'any 1949 i en 1950. Fou finalment rebut l'any 1958, certament per causa dels seus nous treballs sobre el parentesc i sobre l'organització social, però sobretot perquè, entre tant, TRISTOS TRÒPICS n'havia fet un pensador conegut de tothom.

Aquest èxit continuat que perdurades de fa més de cinquanta anys, s'explica naturalment per la qualitat del llibre, però també perquè ha anat retrobant successivament públics diferents. Cada època sembla haver-se reconegut a TRISTOS TRÒPICS per raons diferents, com si el llibre oferís una resposta a les preocupacions del temps, no tan sols de l'any 1955, sinó també dels anys 1970 i 1980, abans de la consagració que significà la seva entrada a la «Bibliothèque de la Pléiade» el 2008.

TRISTOS TRÒPICS fou el segon volum de la col·lecció «Terre humaine», dirigida per Jean Malaurie, a l'editorial Plon. Cridada a tenir un gran èxit a partir de la dècada de 1970, aquesta col·lecció no tenia encara aleshores una identitat ben definida. Volia ressuscitar la tradició del «viatge filosòfic» oferint narracions escrites per savis i acompanyades d'il·lustracions de qualitat. L'èxit de TRISTOS TRÒPICS, que aparegué a l'octubre de 1955, fou immediat. Les més grans plomes de l'època signaren recensions molt elogioses: Raymond Aron, Maurice Blanchot, Georges Bataille, Michel Leiris, Max-Pol Fouchet, etc., senyalaren amb entusiasme al públic l'aparició d'un «llibre humà, un gran llibre» — segons el títol de la ressenya de Bataille a «Critique». L'acolliment no es limità a les revistes intel·lectuals o literàries; arreu la premsa diària o periòdica, nacional o regional celebrà «un nou Chateaubriand», un llibre que ressuscita una tradició francesa barrejant la curiositat per l'altre amb la reflexió alhora filosòfica i personal. S'invocaren les figures de Montaigne, Rousseau, Montesquieu. Mot aviat determinades fórmules (tipus «Detesto els viatges i els exploradors», «Adéu salvatges, adéu viatges») esdevingueren citacions citables. Al desembre de 1955, el jurat del premi Goncourt publica un comunicat, lamentant no poder donar la cèlebre recompensa a TRISTOS TRÒPICS perquè el reglament exigeix que el llibre premiat sigui «una obra d'imaginació». El premi recaigué finalment en Roger Ikor per LES EAUX MELÉES. Alguns mesos més tard, C. Lévi-Strauss rebé el premi 'Plume d'or' al millor llibre de viatges o d'aventures de l'any. Com es podia esperar per part d'un autor que «detesta els exploradors», C. Lévi-Strauss el rebutjà i fou finalment entregat a Jean-Claude Berrier per AU ROYAUME DE L'ÉLÉPHANT BLANC; però paradoxalment aquest refús aparegué com un gest típic de gran escriptor. I 'Le Figaro' anuncià la notícia titulant «Nou Julien Gracq: Un especialista en indis rebutja una ploma d'or». Quatre anys abans, efectivament, Gracq havia declinat el Goncourt, denunciant la lògica comercial dels premis literaris. Aquest refús acabà de consagrar C. Lévi-Strauss no tan sols com a savi, sinó com a escriptor i figura de la vida intel·lectual.

UNA LLIÇÓ DE RELATIVISME

Tanmateix hi ha alguna cosa sorprenent en aquest èxit. TRISTOS TRÒPICS està magníficament escrit, però en un estil molt clàssic: la prosa és majestuosa. C. Lévi-Strauss reconeix fàcilment Roseau i Chateaubriand com les seves principals influències. S'hi troba, barrejada amb reflexions sociològiques, una eloqüència, un sentit de la fórmula i de l'arravatament de moralista que recorden, de vegades explícitament, la literatura del segle XVII. Formalment, TRISTOS TRÒPICS està mica fora de temps, en un decenni que veurà néixer la 'nouvelle vague' i el 'nouveau roman'. L'èxit ve també de fora i s'ha de vincular al context de la dècada de 1950. en aquest període de guerra freda assetjat per l'amenaça d'una tercera guerra mundial, els records d'Auschwitz i de Hiroshima encara estan vius, i els progressos de la ciència i del maquinisme provoquen grans inquietuds. Prenent per objecte la civilització occidental i comparant-la sense indulgència a les més «primitives» del globus, mostrant que tot progrés tecnològic es paga amb una pèrdua en un altre nivell. TRISTOS TRÒPICS opera una saludable posada en perspectiva: de sobte aquesta civilització apareix com una opció entre altres ofertes a la humanitat. Per diverses que siguin, totes les ressenyes de l'època s'aturen en aquesta qüestió.

EN L'ONADA DEL TERCERMUNDISME

Blanchot com Bataille, Aron com Leiris, reprenen les reflexions de C. Lévi-Strauss sobre el sentit del progrés i els estralls d'una civilització mecànica que destrueix el medi i les diferents cultures amb què entra en contacte. RAÇA I HISTÒRIA, escrit a petició de la UNESCO l'any 1952, havia estat rebut com el tractat antiracista que el món necessitava set anys després d'acabada la guerra; tres anys més tard TRISTOS TRÒPICS continua aquesta reflexió relativista que posa en qüestió la pretesa superioritat d'Occident. Per al món intel·lectual l'antropologia esdevé interessant; aviat hauria de reemplaçar la filosofia que apareix com solidària d'una civilització que havia demostrat els seus límits deu anys enrere.

Aquesta recepció immediata s'enriquirà molt ràpidament amb un significat suplementari. 1955 és l'any de la conferència de Bandung que marca l'entrada dels països del tercer món en l'escena internacional. La descolonització està en marxa i la guerra d'Algèria — que s'inicia mentre Lévi-Strauss escriu TRISTOS TRÒPICS — acabarà de mostrar el caràcter ineluctable del procés d'emancipació que afecta tants països d'Àfrica i Àsia. TRISTOS TRÒPICS no parla, però, de la situació colonial; les parts centrals del llibre plantegen reflexions essencialment sociològiques sobre tribus amb què C. Lévi-Strauss havia fet el seu treball de camp en la dècada de 1930: Caduveo, Bororo, Nambikwara i Tupí-Kawahib. Viuen a les planes de l'Oest brasiler i ni la seva situació ni el seu nombre no són comparables a la dels pobles colonitzats. Tot i que indiscutiblement aquestes tribus són víctimes de la seva trobada amb la civilització occidental, que gairebé les ha anorreat, les formes que aquesta dominació havia pres no tenen res en comú amb la tutela colonial. Malgrat això, el rostre melancòlic del jove Nambikwara que a partir de 1959 apareix a la coberta de TRISTOS TRÒPICS aviat esdevé l'emblema d'una lluita del feble contra el fort. Publicat en format de butxaca l'any 1962 a la nova col·lecció '10/18', el llibre s'associa en les dècades de 1960 i 1970 a una literatura antiimperialista i tercermundista de la qual ideològicament C. Lévi-Strauss es trobava molt allunyat. TRISTOS TRÒPICS es beneficià també de la mode de les ciències humanes en aquells anys quan les obres de Michel Foucault o Roland Barthes coneixien una difusió sense precedents sota la bandera de l'estructuralisme.

UN GUST PEL TESTIMONI

A principis de la dècada de 1970 la col·lecció «Terre humaine» canvia de cara; les narracions dels savis viatgers no desapareixen del tot però s'eclipsen davant els testimonis «autòctons», vinguts de lluny alguns cops, però sovint també propers (com el CAVALL D'ORGULL de Pierre-Jakez Hélias, l'any 1975), mentre es redescobreix la vella civilització rural, en la moda de l'època. Aquesta nova orientació correspon més extensament a una revisió del paper de les ciències socials i de la postura del savi que pretén parlar en nom dels indígenes.

Es volen retrobar les veus autèntiques que han estat aixafades pels quadres i les estadístiques. Es fa l'apologia de la subjectivitat contra l'enfocament objectivant i fred dels universitaris i dels economistes. Un discurs d'aquesta mena (que és encara el de la col·lecció «Terre humaine», a hores d'ara), es troba als antípodes del pensament de C. Lévi-Strauss i, tanmateix, TRISTOS TRÒPICS escapa a la crítica. Aquesta barreja de confessions i d'autobiografia intel·lectual per part d'un savi de teories austeres és la prova que la subjectivitat entra en joc fins i tot en les construccions antropològiques més abstractes. Com L'AFRIQUE FANTÔME de Leiris, publicada l'any 1934, TRISTOS TRÒPICS apareix també com un text precursor d'un moviment que en la dècada de 1980 convidarà els antropòlegs a interrogar-se sobre els seus modes d'escriptura i sobre les interaccions entre l'investigador i allò que investiga.

Avui aquests debats s'han exhaurit una mica; el context científic, històric i polític ha canviat. Sens dubte som capaços de llegir TRISTOS TRÒPICS amb més serenitat i més fidelitat. Altres aspectes de l'obra es fan presents: la influència de Marcel Proust, l'articulació en el conjunt de l'obra de C. Lévi-Strauss d'una reflexió sobre les relacions entre l'home i el medi, que bruscament apareix molt contemporània, etc. Però els múltiples rostres que aquest llibre ha pres al llarg de mig segle són, en primer lloc, el signe d'una gran obra en el mirall de la qual cada època es pot reconèixer i reinventar-se. Tant com una «monumentalització» és també la seva disponibilitat i la seva riquesa de significacions el que sanciona l'entrada de TRISTOS TRÒPICS a la «Bibliothèque de la Pléiade».

© de l'autor. Publicat al nº especial 'Comprendre Claude Lévi-Strauss' a la revista Sciences Humaines en col·laboració amb El Correu de la UNESCO (França), nov-des. 2008. Reproducció exclusivament per a ús escolar. [Trad. R.A.]